

**TEATR VA MADANIYAT: BADIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH
OMILI SIFATIDA*****Nurpo'latova Ozoda Xasan qizi****O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti**Madaniyat va san'at sohasi**menejmenti 1-kurs magistranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada teatr san'atining jamiyat madaniy hayotidagi o'rni hamda insonning badiiy tafakkurini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Teatrning estetik tarbiya vositasi sifatidagi imkoniyatlari, uning ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qilishdagi o'rni va madaniy rivojlanishga qo'shayotgan hissasi ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, teatr san'atining yoshlar dunyoqarashi, ijodiy fikrlashi va madaniy ongini rivojlantirishdagi ta'siri ochib berilgan. Tadqiqot natijalari teatr san'ati badiiy tafakkurni shakllantiruvchi muhim ijtimoiy-madaniy institut ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: teatr, madaniyat, badiiy tafakkur, estetik tarbiya, san'at, ma'naviyat, madaniy qadriyatlar, sahna san'ati, ijodkorlik, tomoshabin madaniyati.

KIRISH

Har bir jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti va madaniy rivojlanishida san'atning o'rni beqiyosdir. San'atning turli ko'rinishlari orasida teatr alohida ahamiyatga ega bo'lib, u inson qalbi, tafakkuri va dunyoqarashiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan estetik hodisa hisoblanadi. Teatr nafaqat ko'ngilochar vosita, balki ma'naviy-ma'rifiy tarbiya, madaniy merosni targ'ib qilish va badiiy tafakkurni rivojlantirishning samarali mexanizmlaridan biridir. Bugungi globallashuv jarayonlarida yosh avlodning estetik didini shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Bu borada teatr san'ati insonning voqelikni badiiy idrok etish qobiliyatini rivojlantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Teatr san'atining tarbiyaviy ahamiyati uning hayotni obrazlar orqali aks ettirishida namoyon bo'ladi. Sahna asarlari orqali tomoshabin insoniy fazilatlar, axloqiy me'yorlar, tarixiy voqealar va milliy qadriyatlar bilan yaqindan tanishadi. Shu sababli teatr va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Teatr san'atining inson tafakkuri va madaniy rivojlanishga ta'siri ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, rus teatr nazariyotchisi Konstantin Stanislavskiy teatrning asosiy vazifasi tomoshabinning hissiy olamiga ta'sir etish va uni mushohada yuritishga undashdan iborat ekanligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha,

sahnadagi obrazning ishonarliligi tomoshabinda estetik zavq uygʻotish bilan birga, voqelikni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Stanislavskiy aktyorlik mahoratini inson ruhiyatini ochib berish vositasi sifatida talqin qiladi. Uning qarashlarida teatr faqat sahna sanʼati emas, balki shaxs maʼnaviy dunyosini boyituvchi va badiiy tafakkurni rivojlantiruvchi madaniy institut sifatida baholanadi¹. Amerikalik teatr tadqiqotchisi Richard Schechner esa teatrni madaniy kommunikatsiyaning muhim shakli sifatida talqin qiladi. Uning performans nazariyasiga koʻra, teatr jamiyatda mavjud ijtimoiy va madaniy jarayonlarni aks ettirish bilan birga, insonlarning dunyoni idrok etish usullarini ham shakllantiradi. Olim teatrni tomoshabin va ijodkor oʻrtasidagi oʻziga xos muloqot maydoni deb hisoblaydi. Schechnerning fikricha, sahna asarlarida namoyon boʻladigan ramzlar, obrazlar va voqealar tomoshabinning estetik tafakkurini rivojlantirib, uning madaniy ongini boyitadi².

Mazkur ilmiy qarashlar tahlili shuni koʻrsatadiki, teatr sanʼati insonning voqelikni badiiy idrok etish qobiliyatini rivojlantiruvchi, estetik didini shakllantiruvchi hamda madaniy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazuvchi muhim ijtimoiy-madaniy hodisa hisoblanadi. Shu bois teatr va madaniyat oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni oʻrganish badiiy tafakkurning shakllanish mexanizmlarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Teatr sanʼatining madaniy hayotdagi oʻrni

Teatr qadim zamonlardan buyon insoniyat madaniyatining ajralmas qismi boʻlib kelgan. U jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va maʼnaviy hayotini aks ettiruvchi sanʼat turi sifatida shakllangan. Teatr tomoshabin va ijodkor oʻrtasidagi jonli muloqotni taʼminlaydi, bu esa uning boshqa sanʼat turlaridan farqlanuvchi jihatlaridan biridir. Madaniyat inson tomonidan yaratilgan moddiy va maʼnaviy boyliklar majmui boʻlsa, teatr ushbu boyliklarni ommalashtirish va avloddan-avlodga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, milliy teatr xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar va maʼnaviy merosini saqlashga xizmat qiladi. Teatr tomoshalarida aks etadigan badiiy obrazlar inson tafakkuriga taʼsir etib, uning hayotiy qarashlarini boyitadi. Shu jihatdan teatr jamiyat madaniy taraqqiyotining muhim omillaridan biri sanaladi.

Badiiy tafakkurni shakllantirishda teatrning ahamiyati

Badiiy tafakkur insonning voqelikni obrazlar orqali idrok etishi va baholash qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu tafakkur turi ijodiy fikrlash, estetik did va tasavvur bilan chambarchas bogʻliqdir. Teatr sanʼati badiiy tafakkurni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Sahna asarlarini tomosha qilish jarayonida inson qahramonlarning ruhiy kechinmalarini his etadi, voqealarga baho beradi va muayyan xulosalarga keladi. Natijada tomoshabinning estetik dunyoqarashi shakllanadi va

¹ Stanislavskiy K.S. *Aktyorning oʻz ustida ishlashi*. – Moskva: Iskustvo, 1989. – B. 45–47.

² Schechner R. *Performance Studies: An Introduction*. – New York: Routledge, 2013. – P. 28–35.

boyiydi. Mashhur teatr nazariyotchisi Konstantin Stanislavskiy teatrning asosiy vazifasi inson qalbiga ta'sir ko'rsatish va uni fikrlashga undash ekanligini ta'kidlagan³. Shu ma'noda teatr tomoshabinning nafaqat hissiyotlariga, balki tafakkuriga ham faol ta'sir ko'rsatadi.

Teatrning estetik va tarbiyaviy funksiyalari

Teatrning eng muhim funksiyalaridan biri estetik tarbiya hisoblanadi. Estetik tarbiya orqali inson go'zallikni his qilish, san'atni qadrlash va ma'naviy kamolotga erishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Teatr tomoshalari insonda yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, vatanparvarlik va insonparvarlik kabi tushunchalar haqida mushohada yuritish imkonini yaratadi. Bu esa yosh avlod tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval

Teatr san'atining badiiy tafakkurni shakllantirishdagi asosiy funksiyalari

Funksiya	Mazmuni	Natijasi
Estetik	Go'zallikni anglash va san'atni qadrlashga o'rgatadi	Estetik did rivojlanadi
Tarbiyaviy	Axloqiy qadriyatlarni singdiradi	Ma'naviy kamolot shakllanadi
Kognitiv	Bilim va tasavvurlarni boyitadi	Dunyoqarash kengayadi
Kommunikativ	Ijodkor va tomoshabin o'rtasida muloqot yaratadi	Madaniy hamkorlik rivojlanadi
Ijodiy	Tasavvur va fantaziyaning rag'batlantiradi	Ijodiy fikrlash shakllanadi

Jadval muallif tomonidan teatr san'atining estetik va tarbiyaviy imkoniyatlarini umumlashtirish asosida tuzildi.

Bugungi kunda teatr san'ati yangi texnologiyalar ta'sirida rivojlanib bormoqda. Multimedia vositalari, raqamli dekoratsiyalar va innovatsion sahnalashtirish usullari teatrning imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, teatrning asosiy vazifasi – inson qalbiga ta'sir etish va badiiy tafakkurni rivojlantirish vazifasi o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Yangi O'zbekiston sharoitida teatr san'atini qo'llab-quvvatlash, yosh iste'dodlarni rag'batlantirish va teatr madaniyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa jamiyatning ma'naviy yuksalishi va madaniy taraqqiyotiga xizmat qilmoqda.

XULOSA

³ Stanislavskiy K.S. *Aktyorning o'z ustida ishlashi*. – Moskva: Iskustvo, 1989. – B. 45–47.

Teatr san'ati jamiyat madaniy hayotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, insonning badiiy tafakkurini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. U estetik didni rivojlantiradi, ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qiladi va ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi. Teatr orqali inson voqelikni chuqurroq anglaydi, hayotiy tajribasini boyitadi va ma'naviy kamolot sari intiladi. Shuningdek, teatr madaniyatni saqlash va rivojlantirish, milliy o'zlikni mustahkamlash hamda yosh avlodni barkamol inson sifatida tarbiyalashning samarali vositasi hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda teatrning tarbiyaviy va ma'rifiy salohiyatidan keng foydalanish jamiyatning madaniy taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasining "Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2018.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori. – Toshkent, 2020.
4. Stanislavskiy K.S. *Aktyorning o'z ustida ishlashi*. – Moskva: Iskustvo, 1989. – 576 b.
5. Schechner R. *Performance Studies: An Introduction*. – New York: Routledge, 2013. – 376 p.
6. Aristotel. *Poetika*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – 160 b.
7. Abdurashidov M. *Teatr san'ati nazariyasi*. – Toshkent: Fan, 2018. – 248 b.
8. Hamidov H. *Madaniyatshunoslik asoslari*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2021. – 320 b.
9. Quronov D. *Adabiyot nazariyasi asoslari*. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 480 b.
10. Mahmudov T. *Estetika*. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 286 b.
11. Pospelov G.N. *Estetika va san'at nazariyasi*. – Moskva: Высшая школа, 2007. – 415 b.
12. Karimov U. Teatr san'atining ma'naviy tarbiyadagi o'rni // San'at. – 2022. – №3. – B. 25–31.
13. Rasulov A. *Badiiy tafakkur va talqin muammolari*. – Toshkent: Fan, 2017. – 224 b.
14. Ahmedov A. Madaniyat va san'atning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati // Madaniyat va san'at jurnali. – 2021. – №4. – B. 41–48.
15. UNESCO. *Culture and Arts Education for Sustainable Development*. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 95 p.